

Recent, în presă au părut informaţii trunchiate privind istoricul Palatului Culturii din Sighetu Marmaţiei, ceea ce a dus la o serie de comentarii în rândul cetăţenilor municipiului. Din acest motiv, în cele ce urmază am încercat pe baza documentelor care mi-au stat la dispoziţie să scriu o scurtă biografie a clădirii devenită simbol al municipiului Sighetu Marmaţiei.

Ideea construirii la Sighetu Marmaţiei a unui edificiu care să găzduiască o bibliotecă publică, pinacotecă, un muzeu de istorie şi etnografie locală, spaţii pentru cenacluri literare şi de spectacole, tipografie şi ateliere de artă plastică, adică ideea unui adevărat „palat al culturii” s-a născut din necesitate încă de la sfârşitul secolului al XIX-lea, în mintea unor personalităţi de marcă ale culturii şi vieţii sociale locale, maghiari, evrei şi români, într-o perioadă de bunăstrare economică (minele de sare din regiune, prelucrarea industrială a lemnului şi comerţul cu produse animaliere asigurau un venit considerabil oraşului şi locuitorilor), de dezvoltare tehnologică (oraşul era electrificat, calea ferată îl lega de capitalele lumii), şi emancipare culturală (în oraş funcţionau gimnaziile reformat şi piarist romano-catolic, Academia de Drept, şcoli de meserii, preparandie, şcoli religoase evreieşti, mai multe tipografii, etc.). Primele rezultate concrete privind discuţiile din jurul construirii Palatului Culturii se poartă în anul 1907 când, comunitatea locală decide asupra amplasamentului, respectiv parcul de pe strada Lónyai, amenajat în anul 1889 în stilul grădinilor clasice franceze, pe locul fostului cimitir reformat, închis în anul 1858.
La insistenţele administraţiei locale şi, mai ales, ale comitelui suprem al Maramureşului, baronul Perényi Zsigmond, fondator şi preşedinte al organizaţiei „Máramarosi Közmüvelődési Egyesűlet” (Societatea Culturală din Maramureş) care reunea o mare parte a asociaţiilor culturale din oraş, în cursul anului 1907, Sighetul este vizitat pe rând de consilierii ministeriali dr. Fejérpataky László şi Szalay Imre, inspectori ai Inspectoratului General al Muzeelor şi Bibliotecilor, instituţie prin intermediul căreia, Ministerul Culturii şi Cultelor de la Budapesta oferă 100.000 koroane pentru construcţia viitorul Palat al Culturii, în măsura în care comunitatea poate completa cu aceeaşi sumă: la o primă estimare costurile construcţiei se ridicau la 200.000 koroane. Având în vedere că la acea dată (octombrie 1907), terenul a fost estimat la 30.000 koroane iar „Máramarosi Közmüvelődési Egyesűlet” oferise 30.000 koroane, aceasta din urmă se angajează să organizeze o chetă publică pentru a aduna diferenţa de 30-40.000 koroane. Menţionăm că cele 30.000 koroane din partea organizaţiei „Máramarosi Közmüvelődési Egyesűlet” fuseseră oferite de fapt de baronii Perényi Zsigmond şi Groedel Ármin, familia Mihalyi (de Apşa), Tomcsányi Gusztáv - directorul Direcţiei Silvice, primarul Szöllösy Antal, preşedintele tribunalului Eördögh Virgil, preoţii protopopi Müller Károly, Balogh Mihály, Tit Bud şi Szikszay Zoltán, avocatul Szabó Aurél, precum şi rabinul şef al comunităţii

evreieşti dr. Samuel Danzig. Până la urmă, cheta a adunat în total 145.000 koroane, în final, costurile ridicându-se la 305.000 koroane. Acestora, ulterior li s-au adăugat costurile amenajamentelor interioare, respectiv circa 150.000 koroane.
Lucrările la construcţia Palatului Cultural au început în toamna anului 1912 pe baza proiectului arhitectului Sándy Gyula (1868-1953), lucrările fiind încredinţate societăţii „Adolf Fuchs et Co" din Beregszász (Beregovo, Ucraina de azi), aceeaşi firmă care a construit şi impozanta clădire a gimnaziului piarist (azi Colegiul Naţional „Dragoş Vodă"). Ca noutate, în structură constructorul a folosit fierul-beton – realizat de firma budapestană „Pittel et Braunvetter" – ceea ce face ca Palatul Culturii să fie prima clădire din Imperiul Austro-Ungar în care să fi fost folosit acest material inedit pentru acea vreme.

Clădirea a fost terminată în timp record: inaugurarea ei a avut loc la 1 decembrie 1913, panglica inauguralã fiind tăiată de noul comite suprem Vasile Negrea (profesorul Nyegre László, autorul monografiei „Máramaros vármegye", Pesti Könyvnyomda-Részvénytársaság, Budapest,1900, şi curator al muzeului de istorie şi ştiinţe naturale înfiinţat în 1899 sub patronajul gimnaziului reformat), în prezenţa baronului Perényi Zsigmond, promovat între timp subsecretar de stat la Ministerul de Interne din Budapesta.

Clădirea, inspirată din cetăţile medievale, este construită în stil secesionist-romantic, pe trei niveluri, cu două aripi de clădire dispuse în jurul unui corp central, prevăzut cu patru turnuri şi acoperişuri conice. Ornamentica exterioară, este sobră, luminată de galbenul cărămizii aparente; faţada este definită de o copertină de sticlă susţinută de lanţuri. Corpul central este dominat de o scară somptuoasă străjuită din înaltul tavanului de pictura alegorică "Artele" realizată în 1931 de artistul Liviu Szabó-Bordeaux (1896-1977).

Iniţial, la parterul Palatului Culturii exista un restaurant şi o cafenea-separeu la care se putea accede de la camerele de la etaj printr-o scară separată. În aripa cealaltă, funcţiona o berărie, săli de oaspeţi şi spaţii anexe. Ulterior, într-una din săli a funcţionat şi o tipografie (până în anul 1928 când a fost mutată).

La etajul I, în aripa dreaptă a fost amenajată sala festivă cu spaţiile anexe şi birouri, aripa stângă găzduind un cazinou select format din cinci încăperi şi locuinţe de serviciu, cu acces la restaurantul de la parter şi dependinţe.

La etajul II, în aripa din dreapta era sala de conferinţe, biblioteca donată de avocatul Szabó Aurél şi sala Prielle Kornélia (azi, exponatele sunt păstrate la casa parohială reformată). În aripa

din stânga, patru săli erau rezervate muzeului de etnografie şi istorie, galeriei de tablouri oferite de deputatul Urányi Imre (printre care şi celebra „Cetate a Hustului” monumentala pictură a lui Hollosy Simon aflată azi la Casa „Dr. Ioan Mihaly de Apşa” de pe lângă Muzeul Maramureşului), preum şi diferite camere de serviciu.

Clădirea avea sursă de apă proprie, spălătoare, grupuri sanitare; era încălzită cu sobe de teracotă albă, adevărate bijuterii art-nuveau asemeni candelabrelor şi clanţelor; mobierul din lemn masiv a fost făcut la comandă, iar pereţii sălilor erau tapetate cu mătase.

Pe faţada clădirii, până în anul 1920 a stat înscripţia „A magyar közművelödésnek” („Pentru cultura maghiară”) ca ulterior să fie schimbată cu „Palatul Cultural Principele Carol” (1920-1930) şi mai apoi cu „Palatul Cultural Regele Carol” (1930-1948).

Din păcate, gloria clădirii a avut o viaţă scurtă: după izbucnirea Primului Război Mondial, „Máramarosi Közmüvelődési Egyesűlet” îşi restrânge activitatea, clădirea este rechiziţionată de diferitele armate care trec prin oraş dar clădirea scapă de distrugeri: colecţiile sunt salvate de elevii gimnaziului reformat şi piarist şi ascunse de cetăţeni. Abia la 1 decembrie 1918, când aproximativ 2.000 de săteni din împrejurimi jefuiesc oraşul, mobilierul şi candelabrele sunt în mare parte distruse sau furate.

După 1918, chiar din primii ani ai administraţii româneşti, s-a pus problema proprietăţii clădirii: în primăvara anului 1919, clădirea Palatului Culturii este preluată formal şi dată în grija unui comitet administrativ format din directorii liceelor din oraş şi juristului dr. Vasile Chindriş. În anul 1921, ia fiinţă Societatea culturală „Harmonia” care îşi stabileşte sediul în Palatul Culturii dar, pentru dezvoltarea activităţii cere ca persoanele şi instituţiile care locuiau, respectiv îşi aveau sediul în clădire să fie evacuate. În acest sens, în numărul din noiembrie 1922, Gazeta Maramureşană publică sub semnătura dr. Alexandru Balint - vicepreşedintele societăţii „Harmonia” – un articol privind proprietatea şi chiriaşii Palatului.

„(...) Se zice că Palatul ar fi posesiunea Societăţii Culturale Maghiare [NA. în fapt Societatea Culturală Maramureşană; traducerea greşită fiind probabil intenţionată], noi însă, suntem informaţi că toate societăţile existente în timpul preluării imperiului ar fi trebuit să înainteze statutele Ministerului pentru aprobare, în caz contrar în Statul Român vor fi considerate ca neexistente. Precum ştim, societatea aceasta nu şi-a înaintat statutele şi aşa, pe baza legilor în vigoare, nu poate fi recunoscută existenţa ei şi atunci nu-i nici o piedică, ca judeţul să preia Palatul şi să-l predea menirei şi destinaţiei originale, mai cu seamă că este zidit din banii

poporului maramureşean (...)”

Cu toate insistenţele, administraţia nu a luat nici o măsură, ca dovadă că la 13 aprilie 1923, aceeaşi gazetă publica articolul intitulat „Al cui e Palatul Cultural?” semnat de dr. Titu Doroş, în care se subliniază că Palatul Cultural aparţine judeţului şi că trebuie să-şi păstreze destinaţia originală. Clarificarea statutului juridic al clădirii îi aparţine aceluiaşi Titu Doroş care, ajuns prefect al judeţului, solicită o măsură simplă şi legală: o hotărâre a Consiliului Judeţean prin care Palatul Cultural trece în proprietatea judeţului, proprietatea fiind intabulată la 13 decembrie 1927 „în baza sentinţei Tribunalului Maramureş în favoarea obştii judeţului Maramureş”.

O nouă schimbare în statutul Palatului Culturii itervine în luna mai a anului 1928 când, în urma unei licitaţii publice, clădirea este închiriată de Despărţământul Sighet al „Astrei” care a investit mult în refacerea şi întreţinerea clădirii dar, din cauza neplatei la timp a chiriei, în urma unui şir de procese pornite la 6 ianuarie 1936, Prefectura judeţului i-a reziliat contractul de închiriere.

Următorul episod în istoria Palatului Culturii o reprezintă anul 1938: nou înfiinţata Episcopie Ortodoxă a Maramureşului (Hotărârea Consiliului de Miniştrii, 23 iulie 1937), solicită statului proprietăţi în Sighetu Marmaţiei pentru a-şi instala birourile episcopale. Drept urmare, la 4 februarie 1938, alături de hotelurile „Coroana” şi „Central”, 300 ha de pădure şi alte bunuri şi bani, Palatul Culturii este dăruit Episcopiei Maramureşului printr-un document semnat printre alţii de Octavian Goga şi Armand Călinescu. (vezi anexa 4. „Actele pentru înzestrarea episcopiei Maramureşului cu felurile de imobile din Sighet”). Preluarea oficială a fost făcută cu fast în zilele de 16-18 aprilie 1938, cu serbări de inaugurare şi sfinţire organizate de preotul Ioan Vasca (1892-1964) şi episcopul dr. Vasile Stan (1875-1945), arhiereu-vicar, ales prim-episcop al Episcopiei Maramureşului, cu participarea episcopului Partenie Ciopron (1896-1980; episcop al Armatei, cu gradul de general de brigadă apoi episcop al Romanului şi Huşilor). Cu această ocazie, sala mare de spectacole capătă o pictură murală realizată de Traian Bilţiu-Dăncuş (acoperită ulterior în timpul ocupaţiei germane). Astfel, după 25 de ani, Palatul Culturii îşi schimbă destinaţia pentru care fusese construită şi pentru care locuitorii oraşului, indiferent de confesiune şi etnie, au donat din puţinul pe care-l aveau.

Cel de-Al Doilea Război Mondial aduce noi schimbări în statutul Palatului Culturii. Imediat după ocuparea Sighetului (5 septembrie 1940), la 1 aprilie 1941, clădirea este intabulată pe statul maghiar şi preluată de noua administraţie care instalează o serie de instituţii administrative, sociale şi culturale.

După război, la 31 mai 1945, dreptul de proprietate este restabilit dar cum Episcopiei Maramureşului nu s-a mai întors în oraş renunţând astfel la proprietate. După desfiinţarea în 1948 a Episcopiei Maramureşului, alături de alte episcopii din ţară, de noul regim comunist instalat la putere, la 6 iulie 1949, Palatul Culturii este intabulat “în favoarea judeţului Maramureş” şi este folosit pentru o vreme ca internat şi locuiţă pentru diferiţi slujbaşi ai noii administraţii, ba chiar şi depozit al cooperativei.

Abia în primăvara anului 1952, clădirea redevine Palat al Culturii prin reînfiinţarea şcolii de muzică – devenită conservator – care ocupă întreaga clădire. În toamna anului 1954, Palatul Culturii devine sediu al Casei de Cultură şi al unor birouri ale Partidului Muncitoresc Român; la parter este instalată o tipografie şi redacţia revistei „Viaţa Liberă”. În anul 1968, după reorganizarea administrativă a oraşului –de-acum municipiu – la parter este instalată biblioteca municipală. Începând de la această dată, Palatul Culturii îşi reia funcţia pentru care a fost construită, aceea de „sanctuar al culturii” cum o numise în 1926, prof. Gheorghe Vornicu.

În prezent, clădirea Palatului Culturii este trecut pe lista monumentelor istorice ale Ministerului Culturii şi Cultelor, Institutul Naţional al Monumentelor Istorice (Lista monumentelor Istorice din Maramureş, nr. 468. Cod LMI 2004: MM-II-m-A-04732). El găzduieşte trei instituţii: la parter Biblioteca Municipală „Laurenţiu Ulici”, la etajul I casa de Cultură, etajul II fiind ocupat de Şcoala de Artă „Gheorghe Chivu”.

Repere bibliografice: Ioan Ardelean-Pruncu „140 de ani de învăţământ artistic” (Aska Grafika, Sighetu Marmaţiei, 2006); dr. Vasile Ilea „Activitatea Astrei în Maramureş” (Asociaţiunea pentru Cultura Poporului Român, Sighet, 1931); ziarul „Máramaros” (3 octombrie 1907; 3 noiembrie 1910); „Actele pentru înzestrarea episcopiei Maramureşului” (4 februarie 1938); ziarul „Gazeta Maramurăşana” (5 noiembrie 1922; 13 aprilie 1923)

Ioan J Popescu, Informatia Zilei